

Column 27 mei 2005

Letterenpromovendi door de jaren heen

Dames en heren,

Letterenpromovendi vormen een heel bijzondere categorie wezens. Dat heb ik sinds mijn aantreden als ‘aio-mentor’ in 1993 keer op keer kunnen constateren. Enkele honderden slimme maar ook bijzonder eigenwijze lieden zijn er aan mij voorbijgetrokken. En steeds weer werd ik bevestigd in wat inmiddels mijn vooroordelen zijn geworden.

Promovendi in de Letteren – en dat zijn momenteel voor 70% vrouwen – zijn allereerst heel gedreven mensen. Hun onderzoek is hun alles waard. Ze zijn bereid daar een flink stuk van hun tijd, wat zeg ik, van hun leven en dat van hun naasten aan op te offeren. Lage motieven die je bij normale mensen aantreft, zoals daar zijn: het streven naar bestaanszekerheid, winstbejag, carrière-drang of machtswellust, die zijn hen ten enen male vreemd. Ze zijn op zoek naar de waarheid en dat is hen genoeg. Enkele symptomen van die missionaire bevlogenheid maken misschien nog duidelijker wat ik bedoel.

Als ik eens per jaar met zo’n vijftig promovendi een afspraak maak voor een voortgangsgesprek, dan loopt dat stevast bij zeker tien van hen mis. Ofwel de afspraak is nooit in hun agenda terechtgekomen of, als dat wél gelukt is, staat hun hoofd op het kritieke moment niet in verbinding met de actuele werkelijkheid. Als ik dan toch maar opbel om die verbinding te forceren, merk ik dat ze opschrikken uit een eigen universum. In die verre wereld heeft het onderzoek hen gebracht en daarin bestaan aardse zaken als afspraken en voortgangsgesprekken niet. Door hun concentratie verkeren ze in een staat van hoger bewustzijn, ze zijn aan de aarde ontstegen. Hun bevlogenheid komt hier gevaarlijk dicht in de

buurt van wat bij gewone stervelingen ‘beneveling’ of ‘roes’ heet en waarvoor normale mensen dus speciale hulpmiddelen nodig hebben. Ik begrijp sindsdien dat de term ‘freischwebende Intelligenz’ bepaald niet uit de lucht komt vallen.

Zijn letterenpromovendi dus inderdaad, zoals het algemene vooroordeel over wetenschappers luidt, wereldvreemde types, bewoners van een ivoren toren? Ik zou willen antwoorden dat de verschillen groot zijn. Aan het ene uiteinde vind je de eendimensionale promovendi van dit supergeconcentreerde, nogal verstrooide en behoorlijk onhandige type. Ze komen in alle disciplines voor. Zij willen meestal ook liever geen andere dan voor hun onderzoek direct bruikbare activiteiten ontplooiën. Maar aan het andere uiterste van dit spectrum tref je het type aan van de bijzonder actieve en extraverte promovendi. Die lijken hun onderzoek er als het ware bij te doen. Ze leven zich uit in de meest vreemdsoortige cursussen, ze zitten in allerlei commissies en raden, ze organiseren symposia, congressen en gezelligheidsbijeenkomsten en ze leveren daarnaast het ene na het andere hoofdstuk af, precies volgens de eerder gemaakte planning. Sommige promovendi zoeken de afleiding meer in de relationele sfeer. De band met onderzoek en wetenschap moet dan concurreren met allerlei andere relaties; er wordt – maar wat wil je op die leeftijd? – druk samengewoond, verloofd en ook gescheiden en het aantal promovendikinderen loopt inmiddels tegen de vijftien. Binnen één aanstelling is het record intussen drie kinderen.

Het zal u niet verbazen dat het veelbesproken promotierendement op andere gronden wordt berekend. Al sinds ik aantrad en ver daarvoor was het een zaak van aanhoudende facultaire zorg. Waarom lukte het in de beta-faculteiten veelal wél om dat rendement tot zo’n 75% op te schroeven en bleef het bij ons zelfs na een jaar of zes steken op 50 tot 55%? De algemene verklaringen worden gezocht in een strakke onderzoeksplanning en meer teamwork. Maar groepsonderzoek is in de letterenfaculteit nog steeds meer uitzondering dan regel. Alleen in

de taalwetenschap komt het wat vaker voor. Over het algemeen gaat het in onze faculteit nog steeds in meerderheid om zeer gespecialiseerde solo-projecten. Die worden veelal begeleid door één, op dat specialisme zeer deskundige begeleider/promotor en ook dat maakt de promotieprojecten kwetsbaar. Als twee bijzonder getalenteerde en eigenwijze types zoveel mogelijk hun eigen gang blijven gaan, dan is het eigenlijk bijna een wonder als een promotie binnen een redelijke periode tot stand komt. Ook hoor ik al meer dan 20 jaar dat aan de Letterenproefschriften best wat lagere eisen kunnen worden gesteld, maar dat de cultuuromslag die daarvoor nodig is, veel tijd zal kosten. Voorlopig zie ik dus heel weinig beweging op dat front. De kwaliteit van het onderzoek staat bij iedereen voorop en er verschijnen dan ook prachtige, maar gemiddeld nog steeds vrij omvangrijke proefschriften. De duur van de soorten promotieaanstellingen wisselt nogal en de feitelijke duur van de promotietrajecten loopt maar heel langzaam terug.

Door al die bijzonder pertinente obstakels kunnen tijdens het onderzoek nog steeds allerlei verrassingen optreden. Die maken mijn werk hier ook zo buitengewoon afwisselend. Ik noem enkele van de meest optredende problemen bij het uitvoeren van een promotieproject:

- na een probleemloze aanloop in de eerste twee jaar, duiken er daarna in de rapportageformulieren vaak problemen op; het einde komt in zicht en de uitvoering van het onderzoek blijkt gecompliceerder dan voorzien; vaak wordt in dit stadium de voltijdse aanstelling omgezet in eentje van 8-10de fte. De oorzaken van de problemen wisselen nogal, of ze nu vroeger of later ontstaan. Ik noem hier de meest vóórkomende, waarbij er niet zelden sprake is van een combinatie met de eerdergenoemde personele en relationele complicaties..
- allereerst een te brede vraagstelling of een te smalle vraagstelling; beperkingen aanbrengen in de vraagstelling is meestal gemakkelijker dan verbreden, maar in beide gevallen moet er gekozen worden en hoe later het gebeurt, hoe moeilijker het wordt

- vervolgens is daar het punt van te veel materiaal of - wat minder voorkomt - te weinig materiaal; selecteren is meestal makkelijker dan uitbreiden, maar het komt ondanks alle planning natuurlijk ook nog steeds voor dat er onverwachts nieuwe bronnen of data worden gevonden
- ook een negatief resultaat kan een probleem vormen; daardoor maakt de wetenschap weliswaar vooruitgang maar kan de promovendus met lege handen komen te staan; het is dan vooral aan de promotor om ervoor te zorgen dat ook op dit negatieve resultaat gepromoveerd kan worden
- dan kan er nog sprake zijn van te weinig begeleiding waardoor een promovendus wel erg veel eigen ruimte krijgt. En ja, af en toe is er ook sprake van teveel begeleiding, waarbij die noodzakelijke eigen vrijheid te klein wordt en de promovendus persoonlijk of inhoudelijk klem komt te zitten
- tenslotte wil ik nog noemen het te veel aan ruimte voor eigen inbreng indien de promovendus eigenlijk alles nog moet uitzoeken; dit komt overigens steeds minder voor. Of juist te weinig ruimte voor eigen inbreng indien het promotieproject al voor het begint helemaal is dichtgespijkerd. Dit komt, ook al vanwege de kortere looptijd, steeds **vaker** voor.

Toch is er sinds begin jaren negentig wel degelijk ook enige vooruitgang te melden; ik noem de volgende winstpunten

- allereerst: een concurrent die onderzoek doet op exact hetzelfde terrein komt door de verbeterde communicatie en de frequenter geworden presentaties nauwelijks meer voor; die nachtmerrie voor elke promovendus is tenminste verdwenen

- verder heeft e-mail nieuwe mogelijkheden geopend voor de begeleiding en de advisering door interne en externe begeleiders; dat heeft de wetenschappelijke communicatie aanzienlijk versneld
- een volgend winstpunt is dat door de voortgangsgesprekken er meer promovendi in een vroeg stadium stoppen; dat lijkt nadelig maar is het niet; vergelijk het maar met de selecterende functie van de propedeuse
- om diezelfde reden stoppen er vrijwel geen promovendi meer in een later stadium, althans niet omdat ze geen letter op papier krijgen (de beruchte *writers block*); dat soort problemen wordt nu dus tijdig afgevangen
- wat ook niet meer voorkomt zijn eindeloos verlengde promotieprojecten; een duidelijk einde is in het belang van iedereen.
- nog een winstpunt is dat het volgen van onderwijs en vooral het opdoen van contacten in de landelijke onderzoekscholen een heel positief effect op de promotiecultuur hebben gehad; de promovendi worden daardoor uit hun isolement gehaald en ze kunnen zo ook een mogelijk wat te eenzijdige begeleiding zelf corrigeren
- verder signaleer ik dat het aantal hier aangestelde promovendi dat elders is afgestudeerd, sinds 1990 sterk is toegenomen; dit gebeurt waarschijnlijk ook steeds vaker omdat de hoogleraren minder vaak dan vroeger, zoals dat heet “uit eigen kweek” afkomstig zijn
- dan is er sinds enkele jaren het toenemende aantal postdocplaatsen; dat is voor de vooruitzichten van de promovendi gunstig, zij het dat de verdubbeling van het aantal postdocplaatsen in de laatste vijf jaar (van 7 fte in 2000 naar 27 fte in 2005) weer nieuwe problemen met zich meebrengt (stuwmeer, postdocbeleid nodig?).
- tenslotte wil ik erop wijzen dat enkele universiteiten in Groot-Brittannië (o.a. University of Manchester, Cambridge University) onlangs de afspraak hebben

gemaakt om de gewone universitaire dissertaties te binden aan een maximale omvang van 80.000 woorden (inclusief noten, bibliografie en aanhangsels); voor langere dissertaties moet vooraf toestemming gegeven worden. Bij 320 woorden per pagina is dat dus maximaal 250 pagina's). Zo'n afspraak lijkt me ook voor de Nederlandse verhoudingen heel bruikbaar. Aldus kunen we in het spoor van de pragmatische Britten de waarschijnlijk onoplosbare kwaliteitsdiscussies omzeilen en de eerder genoemde inperkingsmogelijkheden stimuleren.

Om te voorkomen dat dit echt een serieus verhaal wordt, is het denk ik goed om met enige wat meer relativerende opmerkingen te besluiten.

- Allereerst: de mensen die het promovendibeleid van de universiteit en de faculteit bepalen, zijn zelf veelal onbekend met de praktijk van een betaalde promotie-aanstelling. De heren Bots, Korsten en Muysken, om maar meteen drie prominenten te noemen, zijn, zoals dat heet "in hun eigen tijd"gepromoveerd, dat wil zeggen dat ze dat naast een normale volledige baan (Bots en Korsten) of met een minimale subsidie (Muysken) hebben klaargespeeld. Diep in hun hart vinden ze volledig gesubsidieerde promovendi een soort 'luxepaardjes'; die krijgen in de schoot geworpen waarvoor **zij** veel harder hebben moeten werken. Voor de toekomst valt op dit punt dus alleen maar verbetering te verwachten; een nieuwe generatie bestuurders komt immers voort uit promotie-aanstellingen en kan zich daardoor nog beter met de belangen van aangestelde promovendi vereenzelvigen.
- Onlangs hoorde ik een nieuwe naam voor slimme en vooral eigenwijze types, voor mensen dus met wie het zo lastig kerseneten is dat ze in beroepsgroepen als politie, leger en ambtelijke dienstverlening veelal geweerd worden. Ze zouden immers hun superieuren kunnen dwarszitten en daarmee ook de organisatie en het noodzakelijke

teamwerk ontwrichten en het halen van de vereiste productiecijfers ondermijnen. Men heeft het daar over IWAB's en die afkorting staat voor 'Ik Weet Alles Beter'. .... U begrijpt het natuurlijk al. Onze hele faculteit bestaat voor een groot deel uit juist dat soort mensen. Maar ja, wij hebben dan ook juist geen routinewerk te doen. We worden verondersteld heel eigenwijs de grenzen van het weten te verleggen en de promovendi zijn nou net de meest strijdbare soldaten aan dat front.

- Met deze opsteker besluit ik mijn column. Ik dank u voor uw aandacht.